

KONFERENCA

SISTEM SKRBI IN IZOBRAŽEVANJA OSEB S POSEBNIMI POTREBAMI V ITALIJANSKEM IN NEMŠKEM OKUPACIJSKEM SISTEMU V SLOVENIJI 1941-1945

3. februar 2027

INZ, Glavni trg 18, Celje

V duhu sodobne inkluzije in sprejemanja drugačnosti nas pogled v preteklost opozarja, da osebe s posebnimi potrebami niso bile zgolj spregledana tema, v zgodovinskem kontekstu, ampak tudi tema, o kateri vemo malo, ali skoraj nič, čeprav je obstajal sistem skrbi in izobraževanja tudi za omenjeno skupino oseb. V prvi Jugoslaviji je bila v Ljubljani edina šola za gluhe otroke v Sloveniji, prav tako šola za slepe otroke. Za otroke z učnimi težavami sta bili v Sloveniji dve šoli, in sicer v Ljubljani in Mariboru. Prav tako je bil vzpostavljen sistem skrbi za odrasle osebe s posebnimi potrebami. Z začetkom druge svetovne vojne in okupacijo Slovenije je bil ta sistem skrbi postavljen na nove temelje, pri čemer je bila velika razlika med italijanskim in nemškim okupacijskim sistemom.

Pojem »skrb« je v okupacijskem kontekstu na nek način paradoksalen, saj sta oba okupatorja odgovorna za vojne zločine na območju Slovenije, a vseeno, obstajal je določen sistem legalne »skrbi« v socialnem in izobraževalnem smislu za civilno prebivalstvo.

Ukaz kralja Viktorja Emanuela III z dne 3. maja 1941 o priključitvi Ljubljanske pokrajine h Kraljevini Italiji je Ljubljanski pokrajini glede na strnjeno slovensko prebivalstvo obljubljal »avtonomen ustroj, upoštevajoč etnične značilnosti prebivalstva, zemljepisno lego ozemlja in posebne krajevne potrebe«. Ta ukaz pa je bil sestavljen s propagandnim namenom, to je poudariti

strpnejši odnos italijanskega okupatorja do slovenskega naroda, kakor pa ga je imel do njega nemški okupator. Seveda je bila ta »strpnost« zgoj navidezna, saj je bil namen italijanskega okupatorja deželo čim bolj vključiti v italijanski fašistični sistem, za kar pa so italijanske zasedbene oblasti predvidevale daljše časovno obdobje. Na čelu Ljubljanske pokrajine je bil visoki komisar Emilio Grazioli, ki je zaradi neugodnih kadrovskih razmer v Italiji obdržal uradnike bivše banske uprave. Ohranil je enako organizacijsko sestavo oddelkov visokega komisariata, kot jo je imela banska uprava. Oddelkov je bilo osem, visoki komisar pa je vsakega imenoval svojega »strokovnjaka«, ki je bil Italijan. Fašistični okupacijski režim in vojne razmere so zahtevali tudi ustanovitev novih uradov, ki so jih vodili samo Italijani in so pod krinko skrbi, pomoči in angažiranosti na socialnem področju izvajali fašizacijo. Dne 11. novembra 1942 je bila v Službenem listu za Ljubljansko pokrajino objavljena naredba visokega komisarja o ustanovitvi Pokrajinske zveze za zaščito mater in otrok v Ljubljani, ki je bila krovna organizacija za strokovno usmerjeno socialno in zdravstveno zaščito otrok in mater, obsegajoč celotno Ljubljansko pokrajino. Hkrati pa je bila sredstvo fašizacije.

V njeno področje dejavnosti sta sodili tudi pomoč in zaščita gluhih in slepih otrok, otrok z ovirami v telesnem in duševnem razvoju ter vzgojno problematičnih otrok. Omenjeni otroci so pomoč dobivali v oblačilih, obutvi in hrani. Zveza je svoje naloge izvajala z zneski, ki ji jih je vsako leto nakazala Narodna ustanova za zaščito mater in otrok, z morebitnimi dohodki od premoženja iz volil, daril ali z morebitnimi sredstvi, ki jih je nakazal visoki komisariat. Iz sistema skrbi so bile izključene osebe judovskega porekla.

Če je za področje otroškega varstva in materinskega skrbstva v obdobju italijanske okupacije Ljubljanske pokrajine v slovenskem zgodovinopisju že kar nekaj raziskanega in napisanega, to ne velja za sistem skrbi za odrasle osebe s posebnimi potrebami. Omenjena konferenca je priložnost za tovrstne raziskave.

Nacistični režim si je prizadeval v obeh začasnih pokrajinskih upravnih enotah izenačiti upravo vsebinsko in oblikovno z upravo v sosednjih avstrijskih pokrajinah. Oblikovno so jo nameravali izenačiti še pred predvideno formalno-pravno priključitvijo Spodnje Štajerske in Gorenjske nemškemu rajhu oziroma deželama Štajerski in Koroški. Ker so bila tam upravna območja okrožja in ne okraji, so pripravljali njihovo ustanovitev tudi v zasedenih slovenskih predelih. Upravo v novih okrožjih so vodili politični komisarji. Politični komisarji so bili šefoma civilne uprave podrejeni neposredno.

Še pred oblikovanjem okrožij so imeli v okrajih in v mestih Maribor, Ptuj in Celje enake pristojnosti kot šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko, Gorenjsko in Mežiško dolino. Tudi oni so vodili splošno upravo in samoupravo. Njihovi uradi so imeli različno organizacijsko sestavo, ki je bila zgolj začasna. Med njihovo delovno področje sta sodila tudi socialno skrbstvo in mladinsko varstvo ter zdravstvo.

Organizacijo javnega skrbstva sta določali dve odredbi. Odredba z dne 2. julija 1941 je urejala javno skrbstvo za območje Gorenjske in Koroške. Na Spodnjem Štajerskem pa so stopili v veljavo predpisi javnega skrbstva, ki so od 3. septembra 1938 veljali v Reichsgau Steiermark, s 1. aprilom 1942. V veljavo so stopili vsi dogovori o upravljanju bolnic in hiralnic, ki so jih sklenili skrbstveni uradi Reichsgau-a Steiermark z upravami bolnic in hiralnic ter z združenjem nemških zdravstvenih blagajn (Kassenärztlichevereinigung Deutschlands - KVD). Izvedba javnega skrbstva je bila v pristojnosti okrožnih in okrajnih skrbstvenih uradov, razen pri nalogah, ki so bile pridržane deželnim skrbstvenim uradom. Vodja okrajnega skrbstvenega urada v mestni občini Maribor je bil Oberbürgermeister, v deželnih okrožjih pa deželni svet. V pristojnosti skrbstvenega urada Gau-a so bile naslednje naloge: oskrba, hranjenje, zdravljenje in nega pomoči potrebnih oseb z motnjami v duševnem zdravju, »slaboumnih«, božjastnih, gluhih, slepih in drugače hendikepiranih, če je bilo potrebno institucionaliziranje

slednjih. Ta slednja obveza je bila omejena na mladoletne in na osebe, ki so morale biti zaradi narave ovire oskrbljene v posebnih inštitucijah. Skrbstvo naj bi obsegalo pri slepih, gluhih, telesno oviranih odraslih in mladoletnih tudi usposabljanje za poklic. Pri mladoletnih pa naj bi bila vključena tudi vzgoja. Otroci v reji, za katere s 1. aprilom 1942 ni bilo moč ugotoviti primarnega bivališča, so bili obravnavani kot podpiranci dežele.

V nacionalsocialističnem socialnem skrbstvu v grobem razlikujemo med t. i. ljudskim skrbstvom, ki ga je izvajala Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (NSV) in t. i. javnim skrbstvom (öffentliche Fürsorge). NSV je omejevala svoje naloge na prebivalstvo, ki ni imelo dednih bolezni. Pomoč, ki so jo prejemale, je bila samo dodatna pomoč, ki je prejemnike vzgajala v smislu samopomoči. Javno skrbstvo pa je teoretično oskrbovalo vse ubožne, tudi osebe z dednimi boleznimi in druge osebe na robu družbe. To skrbstvo je imelo sicer za cilj, da omenjene osebe naredi za koristne člane družbe, a jim hkrati naj ne bi odrekalo zagotavljanja najnujnejših življenjskih potreb. Dejansko med njima ni bilo stroge razmejitve, saj je bila diskriminatorna zakonodaja vpeta v vse nivoje socialnega skrbstva in osebam, ki so teoretično lahko prejemale pomoč iz javnega skrbstva, le-to preprečevala. Zakonodaja je teoretično zagotavljala oskrbo tudi osebam z motnjami v duševnem razvoju in drugače hendikepiranim osebam. Dejansko so nacisti izvajali evtanazije večjega števila omenjenih oseb. Tako so iz območja današnje Slovenije v Hartheimu umorili več kot 500 oseb, med njimi mladoletnike. V Feldhofu so umorili več kot 20 oseb, med njimi tudi mladoletne. O nacistični akciji T4 je prvi pisal dr. Tone Ferenc v prispevku Nacistična »evtanazija« v Sloveniji leta 1941. Projekt Inštituta za novejšo zgodovino o žrtvah druge svetovne vojne je umorjenim »dal« imena in mesto v seznamu slovenskih žrtev nacizma. Konferenca v Celju pa bo z že znanimi in novimi pogledi na umor oseb s posebnimi potrebami pomemben prispevek v slovenskem zgodovinopisju.

Nacistična socialna politika ni bila osredotočena na podporo posameznikom v stiski, temveč na krepitev ljudstva kot celote in ustvarjanje »zdravega narodnega telesa«. To je privedlo do selekcije »nižjih, tujih ras«, pa tudi »bolnih in škodljivih elementov« iz lastnih vrst. Pravna podlaga za to je bil med drugim Zakon o preprečevanju dednih bolezni iz leta 1933. Nacistična ideologija se je odražala v socialnem skrbstvu v tem smislu, da se je socialna država razvila v osrednji element, a tudi v rasistični in evgenični instrument.

Vabimo k oddaji prispevkov, ki osvetljujejo skrb in izobraževanje oseb s posebnimi potrebami v času italijanske in nemške okupacije na Slovenskem. Konferenca želi povezati raziskave o institucionalnih okvirih, socialni politiki in praksi, vključno z razmerji med ideologijo, pravom in vsakdanjikom.

Tematska izhodišča (med drugim):

- pravni in upravni okviri skrbstva in izobraževanja (Italija/Nemčija; okrožja/okraji, uradi, odredbe),
- institucije in praksa: šole za gluhe in slepe, šolanje otrok z učnimi težavami, skrbstvo za odrasle,
- socialna politika in ideologija: NSV, javno skrbstvo (öffentliche Fürsorge), fašizacija in propaganda,
- izključevanja in diskriminacija (npr. judovsko prebivalstvo),
- nasilne politike (npr. akcija T4) ter njihovi odmevi v slovenskem prostoru,
- viri, metodologije in nove raziskovalne perspektive.

Oddaja izvlečkov: do 17. aprila 2026 pošljite izvleček (največ 1000 znakov brez presledkov) na: dunja.dobaja@inz.si

Vabljeni!

